

С. В. ИЩЕНКО, В. К. ДАНИЛКО

СТРАТЕГИЯ ЭКСПОРТООРИЕНТОВАННОГО ЗРОСТАННЯ: КОНЦЕПЦИЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Моделі економічного зростання, орієнтовані на стимулювання експорту, сформовані та успішно реалізовані в минулому столітті, можуть не мати настільки вражаючого ефекту без врахування сучасних тенденцій суспільного розвитку. Так, значні корективи в реалізацію відомих моделей економічного розвитку вносить перехід від індустріальної економіки до економіки знань, в умовах якої саме знання стають найбільш значущим ресурсом, а також реалізація концепції сталого розвитку, що актуалізує питання захисту навколишнього середовища та екологічної безпеки виробництв. Метою дослідження є визначення особливостей формування стратегії експортоорієнтованого розвитку в умовах переходу від індустріальної економіки до економіки знань з урахуванням реалізації принципів сталого розвитку суспільства. Аналіз наукових здобутків вітчизняних та зарубіжних авторів дозволив теоретично обґрунтувати, що сучасні моделі експортоорієнтованого розвитку не можуть базуватися на постулатах класичної та неокласичної економічної теорії, що в якості факторів виробництва розглядають землю, капітал, працю та підприємницькі здібності. З'ясовано, що доповнення неокласичної моделі міжнародної торгівлі Гекшера-Оліна таким фактором, як навколишнє середовище, доводить, що при застосуванні одностороннього екологічного регулювання та за умови мобільності будь-якого з факторів виробництва, «брудні» виробництва можуть мігрувати між країнами, але така міграція екологічнобезпечних виробництв між країнами може давати лише локальний ефект, не вирішуючи питання глобального забруднення навколишнього середовища. В процесі дослідження визначено, що на сучасному етапі розвитку суспільства знання не лише набувають характеристик виробничого фактора, а й пріоритетної значущості серед інших факторів виробництва, маючи здатність знижувати витрати капіталу, праці та обсяги заподіяної шкоди навколишньому середовищу. Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновки, що за умови прийняття та дотримання принципів концепції сталого розвитку всіма учасниками світової економічної системи можливість забезпечити менший рівень викидів та відходів може стати порівняльною перевагою у міжнародній торгівлі але лише за умови уніфікації екологічного законодавства на глобальному рівні.

Ключові слова: стратегія експортоорієнтованого розвитку; економіка знань; сталий розвиток; фактори виробництва; виробничі знання

С. В. ИЩЕНКО, В. К. ДАНИЛКО

СТРАТЕГИЯ ЭКСПОРТООРИЕНТИРОВАННОГО РОСТА: КОНЦЕПЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Моделі економічного зростання, орієнтовані на стимулювання експорту, сформовані та успішно реалізовані в минулому столітті, можуть не мати настільки вражаючого ефекту без врахування сучасних тенденцій суспільного розвитку. Так, значні корективи в реалізацію відомих моделей економічного розвитку вносить перехід від індустріальної економіки до економіки знань, в умовах якої саме знання стають найбільш значущим ресурсом, а також реалізація концепції сталого розвитку, що актуалізує питання захисту навколишнього середовища та екологічної безпеки виробництв. Метою дослідження є визначення особливостей формування стратегії експортоорієнтованого розвитку в умовах переходу від індустріальної економіки до економіки знань з урахуванням реалізації принципів сталого розвитку суспільства. Аналіз наукових здобутків вітчизняних та зарубіжних авторів дозволив теоретично обґрунтувати, що сучасні моделі експортоорієнтованого розвитку не можуть базуватися на постулатах класичної та неокласичної економічної теорії, які в якості факторів виробництва розглядають землю, капітал, працю та підприємницькі здібності. Вияснено, що доповнення неокласичної моделі міжнародної торгівлі Гекшера-Оліна таким фактором, як навколишнє середовище, доводить, що при застосуванні одностороннього екологічного регулювання та за умови мобільності будь-якого з факторів виробництва, «брудні» виробництва можуть мігрувати між країнами, але така міграція екологічнобезпечних виробництв між країнами може давати лише локальний ефект, не вирішуючи питання глобального забруднення навколишнього середовища. В процесі дослідження визначено, що на сучасному етапі розвитку суспільства знання не лише набувають характеристик виробничого фактора, а й пріоритетної значущості серед інших факторів виробництва, маючи здатність знижувати витрати капіталу, праці та обсяги заподіяної шкоди навколишньому середовищу. Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновки, що за умови прийняття та дотримання принципів концепції сталого розвитку всіма учасниками світової економічної системи можливість забезпечити менший рівень викидів та відходів може стати порівняльною перевагою у міжнародній торгівлі але лише за умови уніфікації екологічного законодавства на глобальному рівні.

Ключевые слова: стратегия экспортоориентированного развития, экономика знаний, устойчивое развитие, факторы производства, производственные знания

S. V. ISHCENKO, V. K. DANYLKO

EXPORT-ORIENTED GROWTH STRATEGY: THE CONCEPT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Without taking into account current trends in social development models of economic growth, which are focused on export incentives and are formed and successfully implemented in the last century may not have such an impressive effect. Thus, significant adjustments in the implementation of known models of economic development as well as the implementation of the concept of sustainable development (which raises the issue of environmental protection and environmental safety of production) make a significant contribution into the transition from industrial economy to the knowledge economy (where knowledge becomes the most important resource). The purpose of the study is to determine the features of the formation of export-oriented development strategy in the transition from an industrial economy to a knowledge economy, taking into account the implementation of the principles of sustainable development of society. The analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign authors allowed us to substantiate that modern models of export-oriented development cannot be based on the postulates of classical and neoclassical economic theory, which consider land, capital, labor and entrepreneurial abilities as factors of production. It was found out that the addition of the neoclassical model of Heckscher-Olin's international trade to such factors as the environment proves that when applying one way environmental regulation in terms of the mobility of any of the factors of production "dirty" production can migrate between countries. However such migration of environmentally hazardous industries between countries without addressing global pollution can have a local effect only. In the process of research it was determined that knowledge acquires not only the characteristics of the factor of production but also a priority among other factors of production, having the ability to reduce capital costs, labor and environmental damage at the present stage of development of society. The theoretical analysis allowed the authors to conclude that if the principles of the concept of sustainable development are adopted by all participants of the world economic system, the possibility to ensure lower emissions and waste can become a comparative advantage in international trade only if environmental legislation is unified globally.

Keywords: export-oriented development strategy, knowledge economy, sustainable development, factors of production, production knowledge

Вступ. Глобалізаційні процеси створюють нові можливості для розвитку країн, відкриваючи їм широкий доступ до світових ринків, а це в свою чергу актуалізує значення міжнародної торгівлі в системі забезпечення їх економічного зростання.

Досвід економічного успіху багатьох країн світу, заснованого на нарощуванні обсягів експорту та поліпшенні його якісної структури, є безумовним підтвердженням важливості формування і реалізації ефективної стратегії експортоорієнтованого розвитку.

Але моделі економічного зростання, сформовані та успішно реалізовані в минулому столітті, можуть не мати настільки вражаючого ефекту без врахування сучасних тенденцій суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання формування та реалізації експортоорієнтованої стратегії розвитку економіки є достатньо широко висвітленими в наукових працях зарубіжних дослідників, а саме: Д. Бен-Девіда, А. Гарісона, С. Едвардса, Ц. Кайндлбергера, Н. Калдора, Н. Д. Карунаратне, А. Кругера, Д. Меріна, П. Ромера, Дж. Сакса та інших.

Проблемам сталого розвитку висвітлені присвячували свої праці Г. Брундтланд, В. Беренс, Г. Кларк, Д. Медоуз, В. Вернадський, О. Алімова, М. Згуровський, М. Кизима та ін.

Але не дивлячись на достатню широку популярність означених напрямків досліджень, питання формування моделей економічного зростання, які б враховували концепцію сталого розвитку суспільства, не знайшли достатнього відображення в наукових працях. Тим не менш значні корективи в існуючі моделі економічного розвитку вносить перехід від індустріальної економіки до економіки знань, в умовах якої саме знання стають найбільш значущим ресурсом, а також реалізація концепції сталого розвитку, що актуалізує питання захисту навколишнього середовища та екологічної безпеки виробництв.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливостей формування стратегії експортоорієнтованого розвитку в умовах переходу від індустріальної економіки до економіки знань з урахуванням реалізації концепції сталого розвитку.

Результати дослідження. Не дивлячись на широке вживання категорії «розвиток» в наукових працях, трактування даного поняття є дискусійним.

Загалом розвиток в економіці розглядають або як певний результат процесів трансформації економічної системи, тобто її новий якісний стан, або як процес, тобто динамічну систему зміни станів об'єкта. Переважна більшість авторів, що досліджували дану категорію, розглядають розвиток як динамічний процес, сукупність постійних змін, що в певні періоди можуть мати різну інтенсивність. Наукові ж дискусії тривають стосовно наслідків цих змін.

Низка вчених, наприклад, М. О. Боярська [1], І. Ю. Єпіфанова та М. Ю. Дзюбка [2], визначають розвиток як надбання об'єктом нових якостей, що відрізняються від попередніх, але не обов'язково

пов'язані з поліпшенням характеристик об'єкту, тобто наслідки зміни стану економічної системи можуть бути як бажаними для неї, що покращують її якісний стан, так і небажаними, що його погіршують.

Інші автори, наприклад І. І. Вінченко [3], М. І. Головінов та О. І. Литвинов [4], І. О. Денисюк [5], І. О. Дергоусова [6], І. В. Тюха [7], акцентують увагу на тому, що розвиток - це саме вдосконалення, якісне покращення стану економічної системи, що призводить до підвищення її здатності ефективно протистояти негативному впливу середовища функціонування, до зростання рівня життєздатності, нарощування внутрішнього потенціалу, зміцнення конкурентоспроможності.

Слід зазначити, що зміни, які призводять до погіршення стану об'єкту, до зниження його життєздатності, скоріше є характеристикою деградації, регресу, а не розвитку в його класичному розумінні, тому, на наш погляд, варто погодитись з думкою другої групи вчених.

Результати дослідження економічних систем різних країн світу в індустріальний період дозволили науковцям розмежувати дві моделі економічного розвитку: модель імпортозаміщення та модель експортної орієнтації.

Австралійський вчений Нелл Діас Карунаратне, який присвятив свої праці дослідженню експортоорієнтованих стратегій індустріального розвитку, зазначає, що політика тимчасового захисту галузей, що працюють на заміщення імпорту на внутрішньому ринку, не виправдала свого стимулюючого призначення, і в кінцевому підсумку привела економіки країн, що обрали такий шлях розвитку, до заперечення більшості основних цілей стратегії зростання: замітник імпорту перетворився на поглиначка іноземної валюти, а не на заощаджувача, і прив'язав країни, що розвиваються, до боргових потоків у вигляді фінансової допомоги та зовнішніх позик [8].

На відміну від стратегії імпортозаміщення, орієнтованої на «захист», експортоорієнтована стратегія націлена на «просування» [8]. В загальному розумінні концепція експортоорієнтованого розвитку економіки передбачає створення умов для збільшення експорту шляхом розвитку галузей, конкурентоспроможних на світовому ринку.

Крім того, існують суттєві відмінності в особливостях індустріального розвитку країн, що пішли шляхом імпортозаміщення та експортної орієнтації. Так, за висновками Нелла Діаса Карунаратне, при імпортозаміщенні акцент припадає на розвиток капіталомістких виробництв, що пов'язано з дешевим імпортом капіталу через завищену вартість національної валюти та дешеве кредитування, натомість при експортній орієнтації стратегії розвитку створюються умов для нарощування обсягів трудомісткого виробництва, що стимулює зайнятість [8].

В умовах турбулентного світового економічного середовища економіки побудовані за

експортоорієнтованим принципом виявляються більш адаптивними до постійних змін та більш стійкими до негативних збурень [9].

Безумовно, експортоорієнтований розвиток має свої переваги, але світову економічну систему не можна розглядати, ігноруючи поведінку її суб'єктів. Так, наприклад, уряди країн можуть захищати внутрішні ринки від імпортованих товарів за допомогою митних обмежень, проводити політику протекціонізму тощо. Всі ці аспекти будуть впливати на ефективність реалізації стратегії експортоорієнтованого розвитку.

Класичні моделі міжнародної торгівлі ґрунтуються на використанні трьох основних факторів виробництва, визначених Жаном-Батістом Сеем: землі, капіталу та праці. Пізніше Альфредом Маршалом до цього переліку було додано четвертий виробничий фактор – підприємницькі здібності.

І. Грабинський на відміну від класичних і неокласичних теорій міжнародної торгівлі, що базуються на концепції досягнення економічної рівноваги через ефективність використання зазначених факторів виробництва, акцентував увагу на тому, що національні екологічні стандарти також впливають на міжнародну торгівлю [10].

Б.-Р. Коупленд та М.-С. Тейлор висунули гіпотезу, яку частково підтвердили більш пізніші дослідження, щодо ефекту притулку для відходів. Сутність гіпотези полягає в тому, що рівень жорсткості екологічного регулювання впливатиме на рішення щодо розміщення «брудних» виробництв, що в кінцевому підсумку, за умови зниження торгівельних бар'єрів, спричинить міграцію екологонебезпечних виробництв з країн з суворим екологічним регулюванням до країн, де таке регулювання є слабшим [11].

М. МакГваєр доповнив неокласичну модель міжнародної торгівлі Гекшера-Оліна, яка розглядає два фактори виробництва (працю і капітал), третім фактором, таким як навколишнє середовище, і довів, що при застосуванні одностороннього екологічного регулювання за умови мобільності будь-якого з факторів виробництва «брудне» виробництво в країні буде згорнуто [12].

Але міграція екологонебезпечних виробництв між країнами не вирішує питання глобального забруднення навколишнього середовища. Зменшуючи обсяги «брудних» виробництв на певній території можна досягти локального ефекту, але це не зменшує розміру глобальної екологічної шкоди.

Переміщення екологонебезпечних виробництв з точки зору глобальної безпеки має сенс лише в тому випадку, якщо воно має можливість спричинити зниження шкідливого впливу виробництва на навколишнє середовище (наприклад, в певному регіоні існують можливості використання відновлюваних джерел енергії для виробничих цілей той час, як в інших регіонах виробництва змушені використовувати невідновні джерела).

І. В. Флюд зазначає, що з точки зору дотримання концепції сталого розвитку включення екологічного фактора до моделі міжнародної торгівлі є

необхідною, через створення небезпеки для майбутніх поколінь через неефективне використання природних ресурсів, особливо вичерпних, та глобальне забруднення навколишнього середовища, і з цією думкою не можна не погодитись [13].

Заслугове на увагу модель, запропонована М. Раушером, який до класичних факторів виробництва (капіталу та праці) додає третій фактор – викиди [14]. Автор виходить з тих міркувань, що в результаті використання ресурсів навколишнього природного середовища в процесі виробничої діяльності утворюються викиди та відходи, які оцінюються як витрати. Функція виробництва при цьому має вигляд:

$$F_i(K_i, L_i, E_i) \quad (1)$$

де K_i , L_i , E_i – витрати капіталу, праці і викиди та відходи відповідно.

Модель передбачає, що викиди та відходи можуть бути зменшені без зменшення обсягів виробництва лише в тому випадку, якщо витрати капіталу та/або праці будуть збільшені.

Але можна припустити, що зниження забруднення можна досягти без збільшення витрат капіталу та праці завдяки появі нових безвідходних або маловідходних технологій виробництва продукції, технологій очищення викидів тощо.

Обґрунтовуючи модель економічного зростання з ендегенним технологічним прогресом, Поль Ромер зазначав, що нові технології – це матеріалізовані нові знання, згенеровані завдяки накопиченню та використанню певного запасу вже існуючих знань [15].

На думку Е. Тоффлера знання є специфічним «невидимим» ресурсом, вплив якого проявляється в отриманні синергійного ефекту від найбільш раціонального та ефективного використання традиційних факторів виробництва: землі, капіталу і праці, при цьому в процесі розвитку суспільства відбувається рух від економіки робочої сили до економіки сили мозку [16].

Траєкторія розвитку сучасного суспільства та його динаміка все більше визначаються не наявністю матеріальних факторів виробництва, а здатністю засвоювати, використовувати та генерувати нові знання.

В. Д. Базилевич вважає, що на кожному етапі розвитку суспільства з'являються нові складові елементи виробничого процесу, що зумовлено впливом науково-технічного прогресу, і з часом ці елементи трансформуються у самостійні фактори виробництва. Через це, на думку науковця, чотирифакторну функцію виробництва, елементами якої є земля, капітал, праця та підприємницькі здібності, не можна вважати статичною та завершеною. В свою чергу до нових факторів виробництва, притаманних сучасному етапу розвитку, автор відносить науку, інформацію та екологію [17].

Знання, що трансформуються в креативні ідеї, інноваційні технології, ефективні управлінські рішення тощо, можуть знизити всі інші витрати факторів виробництва, зокрема вкладення капіталу,

витрати праці і, як зазначалося вище, обсяги заподіяної шкоди навколишньому середовищу. Саме тому велика кількість науковців визнають знання в якості ключового виробничого фактора в постіндустріальному суспільстві. Крім того, земля, капітал та праця є обмеженими ресурсами, в той час як знання – ресурс невичерпний: накопичені знання є базою генерації нових знань.

Якщо в індустріальному суспільстві ключовим ресурсом був капітал, здобутий або збільшений за рахунок підприємницьких здібностей, то в суспільстві, заснованому на знаннях, саме вони стають основним фактором, що визначає успіх виробничої діяльності.

На початку поточного століття вчені Гарвардського університету Рікардо Хаузманн та Цезар Ідальго піддали критиці класичні та неокласичні моделі виробництва, які передбачали, що виробництво товарів та послуг залежить лише від наявності попиту на них та витрат на використання фіксованого набору факторів, необхідних для здійснення виробничої діяльності. Так, Цезар Ідальго зазначає, що у відповідності до класичної економічної теорії банан та супутник представляють собою різні комбінації таких факторів виробництва як земля, капітал і праця, тобто одні країни вирощують банани, а інші виробляють супутники через різницю у місцевій вартості цих факторів, припускаючи, що ці фактори є в певній мірі доступними для обох країн, при цьому певна країна вирощує банани не через відсутність розуміння, як виробляти супутники, а через те, що витрати на їх виробництво занадто високі. Але ж на відміну від теорії, практика свідчить про інше: певна країна не може виробляти супутники через відсутність запасу знань про процеси їх виробництва [18].

Вчені висунули гіпотезу, яка знайшла емпіричне підтвердження, що перспективи розвитку країн залежать від обсягу акумульованих виробничих знань, які визначають кількість варіантів комбінацій можливостей виробництва різних продуктів, тобто чим більше накопичених знань, тим більше продукції країна може виробляти, і тим більш складною буде ця продукція.

Ц. Ідальго зазначає, що розвиток не обов'язково повинен призводити до зниження відносної вартості факторів виробництва, а скоріше передбачає накопичення нових можливостей використання цих факторів [18].

Виходячи з викладеного, модель Р. Раушера доцільно розширити, додавши ще один фактор виробництва – знання, внаслідок чого вона набуде вигляду:

$$F_i(K_i, L_i, E_i, Z_i) \quad (2)$$

де Z_i – накопичені виробничі знання.

Висновки. За умови прийняття та дотримання принципів концепції сталого розвитку всіма учасниками світової економічної системи можливість забезпечити менший рівень викидів та відходів може стати порівняльною перевагою у міжнародній торгівлі. Але необхідною умовою для цього є

поступова гармонізація та подальша уніфікація екологічного законодавства на глобальному рівні.

Список літератури

1. Боярська М.О. Аналіз стратегії розвитку підприємства / М.О. Боярська // *Глобальні та національні проблеми економіки*. – 2015. – Випуск 5. – С. 306-310.
2. Спіфанова І.Ю., Дзюбка М.Ю. Формування стратегії розвитку підприємства в сучасних умовах / І.Ю. Спіфанова, М.Ю. Дзюбка // *Вісник ОНУ імені І.І.Мечнікова*. – 2017. – Т.22, Вип. 2 (55). – С. 99-103.
3. Вінніченко І.І. Сутнісна характеристика розвитку підприємства соціально-економічної системи / І.І. Вінніченко // *Економіка, фінанси, право*. – 2012. – № 5. – С. 8–13.
4. Головінов М.І. Стратегія розвитку підприємства: сутність і ознаки / М.І. Головінов, О.І. Литвинов // *Науковий вісник : Зб. науково-технічних праць*. – Львів : Національний лісотехнічний університет України. – Вип. 21.19. – С. 224-228.
5. Денисюк І. Стратегія розвитку підприємства харчової промисловості / І. Денисюк // *Економічний аналіз*. – 2013. – Випуск 12. Частина 3. – С. 113-115.
6. Дергоусова А.О. Щодо питання визначення сутності поняття стратегії розвитку транспортного підприємства / А.О. Дергоусова // *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. – 2010. – № 4 (12). – С. 88-101.
7. Тюха І. В. Стратегія розвитку у системі стратегій підприємства / І. В. Тюха, І. О. Денисюк // *Економіка харчової промисловості*. – 2013. – № 3. – С. 33-37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2013_3_9.
8. Karunaratne, Neil Dias (1980) : Export oriented industrialization strategies, *Intereconomics*, ISSN 0020-5346, Verlag Weltarchiv, Hamburg, Vol. 15, Iss. 5, pp. 217-223. <http://dx.doi.org/10.1007/BF02924575>
9. Карасьова Н. Глобалізаційні детермінанти експорторієнтованого розвитку аграрного сектора України / Н. Карасьова // *Міжнародна економічна політика*. – 2014. – № 1. – С. 129-152. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Меп_2014_1_9.
10. Грабинський І.М. Світова економіка як глобальна еколого-економічна система // *Вісник Львів. Ун-ту. Серія "Міжнародні відносини"*. – 2002. – Випуск 7. – 82–90 с.
11. Copeland B. R., Taylor M. S. Trade, Growth and the Environment. // *NBER Working Paper Series*. – 2003. – № 9823.
12. McGuire M. C. Regulation, Factor Rewards, and International Trade // *Journal of Public Economics*. – 1982. – № 17. – P. 335–354.
13. Флюд І. В. Теорія міжнародної торгівлі: екологізація поглядів / І. В. Флюд // *Економіка та держава*. – 2009. – № 4. – С. 38-41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_4_12.
14. Rauscher M. International Trade, Foreign Investment, and the Environment // *Thuenen_Series of Applied Economic Theory 29* — University of Rostock, Institute of Economics, Germany, 2001.
15. Romer P.M. Endogenous Technological Change / P.M. Romer // *Journal of Political Economy*. – 1990. – V.98. – №5. – P.71.
16. Тоффлер Е. *Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила* / Перекладач: Наталка Бордукова. — Харків : Акта, 2007. — 688 с. — ISBN 966-7021-48-3.
17. *Економічна теорія: Політекономія: Підручник* / [за ред. В. Д. Базилевича]. – 7-ме вид., перероб. і доп. – К.: Знання-прес, 2008. – 719 с.
18. César A. Hidalgo The Dynamics of Economic Complexity and the Product Space over a 42 year period CID Working Paper No. 189 December 2009.

References (transliterated)

1. Boyarska M.O. Analiz strategiyi rozvitku pidpriemstva [Analysis of enterprise development strategy] *Globalni ta nacionalni problemi ekonomiki* [Global and national economic problems]. – 2015. – issue 5. – pp. 306-310.
2. Yepifanova I.Yu., Dzyubko M.Yu. Formuvannya strategiyi rozvitku pidpriemstva v suchasniy umovah [Formation of enterprise

- development strategy in modern conditions] / I.Yu. Yepifanova, M.Yu. Dzyubko // *Visnik ONU imeni I.I.Mechnikova* [Bulletin of ONU named after I.I. Mechnikov]. – 2017. – Т.22, Vip. 2 (55). – pp. 99-103.
3. Vinnichenko I.I. Sutnisna charakteristika rozvitku pidpriyemstva socialno-ekonomichnoyi sistemi [Essential characteristics of enterprise development of the socio-economic system] *Ekonomika, finans, pravo* [Economics, finance, law]. 2012. – no 5. – pp. 8–13.
 4. Golovinov M.I. Strategiya rozvitku pidpriyemstva: sutnist i oznaki [Enterprise development strategy: essence and features] / M.I. Golovinov, O.I. Litvinov // *Naukovij visnik : Zb. naukovotekhnichnih prac* [Scientific Bulletin: Coll. scientific and technical works]. – Lviv : Nacionalnij lisotekhnichnij universitet Ukraini. – issue. 21.19. – pp. 224-228.
 5. Denisyuk I. Strategiya rozvitku pidpriyemstva harchovoyi promislivosti [Food industry enterprise development strategy] *Ekonomichnij analiz* [Economic analysis]. – 2013. - issue 12. Chastina 3. – pp. 113-115.
 6. Dergousova A.O. Shodo pitannya viznachennya sutnosti ponyattya strategiyi rozvitku transportnogo pidpriyemstva [On the question of defining the essence of the concept of development strategy of the transport enterprise] *Ekonomika ta upravlinnya pidpriyemstvami mashinobudivnoyi galuzi: problemi teorii ta praktiki* [Economics and management of machine-building enterprises: problems of theory and practice]. – 2010. - no 4 (12). – pp. 88-101.
 7. Tyuha I. V. Strategiya rozvitku u sistemi strategij pidpriyemstva [Development strategy in the system of enterprise strategies] / I. V. Tyuha, I. O. Denisyuk // *Ekonomika harchovoyi promislivosti* [Economics of the food industry]. - 2013. - no 3. - pp. 33-37. - Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2013_3_9.
 8. Karunaratne, Neil Dias (1980) : Export oriented industrialization strategies, Intereconomics, ISSN 0020-5346, Verlag Weltarchiv, Hamburg, Vol. 15, Iss. 5, pp. 217-223, <http://dx.doi.org/10.1007/BF02924575>
 9. Karasova N. Globalizacijni determinanti eksportoorientovanogo rozvitku agrarnogo sektora Ukraini [Globalization determinants of export-oriented development of the agricultural sector of Ukraine] *Mizhnarodna ekonomichna politika* [International economic policy]. - 2014. - no 1. - pp. 129-152. - Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2014_1_9.
 10. Grabinskij I.M. Svitova ekonomika yak globalna ekologo-ekonomichna sistema [The world economy as a global ecological and economic system] // *Visnik Lviv. Un-tu. Seriya "Mizhnarodni vidnosini"* [Visnyk of Lviv. Un-tu. International Relations Series]. – 2002. – issue 7. – 82–90 p.
 11. Copeland B. R., Taylor M. S. Trade, Growth and the Environment. // NBER Working Paper Series. — 2003. — no 9823.
 12. McGuire M. C. Regulation, Factor Rewards, and International Trade // *Journal of Public Economics*. — 1982. — no 17. — pp. 335—354.
 13. Flyud I. V. Teoriya mizhnarodnoyi torgivli: ekologizaciya poglyadiv [Theory of international trade: greening of views] *Ekonomika ta derzhava* [Economy and state]. - 2009. - no 4. - pp. 38-41. - Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_4_12.
 14. Rauscher M. International Trade, Foreign Investment, and the Environment // *Thuenen_Series of Applied Economic Theory 29* — University of Rostock, Institute of Economics, Germany, 2001.
 15. Romer P.M. Endogenous Technological Change *Journal of Political Economy*. — 1990. — V.98. — no5. — R.71.
 16. Toffler E. *Nova paradigma vladi. Znannya, bagatstvo j sila* [A new paradigm of power. Knowledge, wealth and power]/ Perekladach: Natalka Bordukova. — Kharkiv : Akta, 2007. — 688 p. — ISBN 966-7021-48-3.
 17. *Ekonomichna teoriya: Politekonomiya* [Economic theory: Political economy]: Pidruchnik / [za red. V. D. Bazilevicha]. – 7-me vid., pererob. i dop. – Kiev: Znannya-pres, 2008. – 719 p.
 18. Cesar A. Hidalgo The Dynamics of Economic Complexity and the Product Spaceover a 42 year period CID Working Paper No. 189 December 2009

Надійшла (received) 07.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Ищенко Світлана Вікторівна (Ищенко Светлана Викторовна, Ishchenko Svitlana Viktorivna) –старший викладач кафедри економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; м. Кременчук, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5308-5445>; e-mail: tusya22111975@gmail.com

Данилко Валерій Кирилович (Данилко Валерий Кириллович, Danylko Valeriy Kyrylovych) – доктор економічних наук, професор кафедри економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; м. Кременчук, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5812-0185>; e-mail: ekon@kdu.edu.ua